

TURONNING BUYUK SARKARDASI AMIR TEMUR VA TO'XTAMISHXON O'RTASIDAGI JANGDA HARBIY SAN'ATNING RIVOJLANISHI

Muxammadiyev Raxmon Rashidovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) Ilmiy rahbar

Safaraliyev Abbasxon Asqarali o'g'li

Perfect University Ijtimoiy fanlar Tarix (2-bosqich talabasi)

Annotatsiya: *Maqolada Turonning buyuk sarkardasi Amir Temur va Oltin O'rda xoni To'xtamishxon o'rtasidagi 1395-yil 15-aprelda bo'lib o'tgan jang, unda tomonlarning jangovar tartibi, jang jarayoni bo'yicha ma'lumotlar tahlil qilingan va ilmiy jihatdan yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *harbiy san'at, jang, qoshinlarning jangovar tartibi, jang dinamikasi, taktik usullar.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" kitobida harbiy ta'lim tizimida boshlangan islohotlarni uzviy davom ettirish, oliy harbiy bilim yurtlari, litsey va kollejar, "Temurbeklar maktabi" harbiy akademik litseylari faoliyatini takomillashtirish, ularda ta'lim olayotgan o'quvchilar qalbida milliy ruh, ona- Vatanga mehr va sadoqat, adolat tuyg'usini har tomonlama kuchaytirish, buyuk ajdodlarimiz, jumladan, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Shohruh Mirzo, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi sarkardalarimizning boy jang san'atidan keng foydalanish muhimligi alohida ta'kidlab o'tilganligi milliy harbiy san'atimizni tadqiq qilishning dolzarbligini bildiradi [1].

Amir Temurning harbiy san'ati uzoq asrlar davomida Sharq va G'arb davlatlari uchun namuna sifatida hizmat qilib kelmoqda. Amir Temurning harbiy san'at rivojiga qo'shgan hissasi beqiyosdir. Amir Temur o'z xalqining tinchligi, osoyishtaligi yo'lida umrining oxirigacha xizmat qildi. Qudratli, intizomli va o'z davrining eng rivojlangan armiyasini barpo etdi, urush olib borishning mukammal strategiyasi va taktikasini ishlab chiqdi hamda o'z tuzuklarida ularning nazariy asoslarini avlodlarga meros qilib qoldirdi [2, 51-53 b].

Uning sha'niga, ijobiy sifatlariga juda ko'plab olimlar salmoqli va o'rinli gaplarni aytishgan. Masalan, "Bu ulug' zot hatto Makedonskiy va sezardan ham ustunroq bo'lgan. Chunki Amir Temur ulardagi barcha afzal (sarkardalik mahoratidagi) jihatlarni qabul qilgani holda, yo'l qo'ygan xatolarini chetlab o'tgan. Oqibatda, jahongirlik va zafar qozonishda Temur ulardan o'zib ketdi" - deb yozgan edi, XVII asr fransuz temurshunos olimi du Senksion.

Manbalardan bizga ma'lumki, To'xtamishxon mushkul holda qolganida Amir Temur oldiga yordam so'rab keladi. Sohibqiron uni o'z o'g'lidek qabul qiladi. Oltin O'rda taxtini qo'lga kiritish uchun To'xtamishxonga qo'shin ham

beradi. To'xtamishxon o'zi mustaqil ravishda Oltin O'rdani qo'lga kirita olmagach, Amir Temur unga taxtni egallashiga yordam beradi. To'xtamishxon o'z davlatining ichki nizolarini bartaraf etadi va qudratli qo'shin tuzadi hamda katta islohotlar o'tkazadi.

To'xtamishxon Oltin O'rdada o'z mavqeini tiklab olgandan so'ng Amir Temurning unga qilgan barcha yaxshiliklarini unutib, Sohibqironning boshqa mamlakatlarda bo'lganligidan foydalanib, uning davlatiga bir necha bor yurishlar qiladi va talonchilik ishlarini amalga oshiradi. Bundan g'azablangan Sohibqiron To'xtamishxon ustiga yurish qilishga qaror qabul qiladi. Bu urush 1391-yil 18- iyunda Qunduzcha yaqinida bo'lib o'tdi. Unda Oltin O'rda qo'shini yengiladi va To'xtamishxon chekinib yashirinishga erishadi.

Bundan ham xulosa chiqarmagan To'xtamishxon yana qo'shin yig'ib, Amir Temur bilan urushga tayyorlana boshlaydi. Navbatdagi to'qnashuv 1395-yil 15-aprelda Terek daryosi yaqinida bo'lib o'tadi.

To'xtamishxonni yakson qilish uchun Amir Temur behisob lashkar to'pladi va Dashti Qipchoqqa yurishni rejalashtiradi. Yurishdan oldin Sohibqiron qo'shin ko'rigini o'tkazadi. Bu haqida Temur tuzuklarida shunday ma'lumotlar keltirilgan: Yurish oldidan ko'rik qilib, lashkarim qaergacha borib yetishini bilmoqchi bo'ldim. Qarasam, to'rt farsang (bir farsang - 7-8 km ga teng masofa) masofada lashkarim saf tortib turardi. So'ng Samur suvidan o'tib, Dashti qipchoqning elu ulusiga ushbu mazmunda yorliqlar yo'lladim: "Kimki menga kelib qo'shilsa, ulug'lanadi, kimki men bilan kurashmoqchi bo'lsa yiqiladi" [3, 60-61 b].

Amir Temur To'xtamishxonga maktub yozib, Shamsiddin Almoliqiyini elchi qilib yuboradi. Elchi To'xtamishxon huzuriga borib maktubni yetkazadi. To'xtamishxon elchining xabarini eshitib, urush qilmasdan sulh tuzishga, do'stlik yo'lini tanlashga moyil bo'lsa ham, uning amirlari va beklari urush qilish yo'lini tanlaydi va uni urush qilishga ko'ndirishadi. To'xtamishxon Shamsiddin Almoliqiyini siylab, unga sovg'a-salomlar berib, Amir Temurning urush qilmaslik to'g'risidagi xatiga yo'q degan javob beradi va elchini hurmat bilan Amir Temur oldiga qaytarib yuboradi.

Shundan so'ng Amir Temur Darbanddan o'tib, To'xtamishxonga tegishli bo'lgan bir necha viloyatlarni qo'lga kiritadi va To'xtamishxon tomon yurishni davom ettiradi.

Ikki ulkan qo'shin bir-birlari bilan to'qnash kelishidan oldin To'xtamishxon Amir Temurga O'rtoq nomli elchini jo'natadi. Elchi Amir Temurning qo'shini ko'pligini ko'rib, Sohibqiron bilan uchrashmasdan ortiga qaytib ketadi va Amir Temur ulkan qo'shin bilan kelayotganligini To'xtamishxonga yetkazadi [4, 209 b].

Shunda To'xtamishxon manglayga (ilg'or otryad) Qazonchi ismli amirini bosh qilib, Amir Temur tomon yuboradi. Ular harakatlanib, Xo'y suyi (hozirgi

Dog'istondagi Qo'ysu, Suloqning irmog'i)ning yoqasiga joylashadi. Bu vaqtda Amir Temur qo'shini Tarqi (Darqiy-Dog'istondagi Maxachqal'adan biroz janubdagi kent, hozir u temir yo'l bekati) mavzeiga yetib keladi [5, 175 b].

Sohibqiron o'z qo'shinidan bir necha lashkarni sarlab olib, tunda harakatlanadi va tong vaqtida suvdan o'tib, Qazonchi ustiga hujum qiladi. Qazonchi hiyla ishlatib chekinishga majbur bo'ladi.

Darband shahridan o'tgach, Amir Temur qo'shinga Tarki shahri (zamonaviy Maxachqal'a shahri yaqinida) atrofida dam berdi. To'xtamishxon o'z qo'shini manglayini (avangardini) Qo'ysuv daryosidagi kechuv joyini qo'riqlash (mudofaa qilish) uchun jo'natdi.

Amir Temur kechuv mudofaasini shaxsan o'zi boshqargan qism bilan parchalab tashlab, kechuvni qo'lga kiritdi. Qo'shin daryodan kechib o'tib, zamonaviy Checheniston va Ingushetiya (RF respublikalari) hududiga kirib bordi. Sunja daryosi Terek daryosiga quyiladigan joyda Amir Temur qo'shiniga hordiq chiqarishga ruxsat berildi, Terek daryosidan o'tish uchun qulay bo'lgan kechuvlarni kechiktirmay egallash uchun qo'shin daryo qirg'og'ining tayinlangan joylariga yetib keldi.

To'xtamishxon lashkarlari Amir Temur qo'shini yetib kelgunicha Terek daryosidan kechib o'tishga muvaffaq bo'ldi, bu yerda mudofaa inshootlari qurildi va so'l qirg'oqni aravalar, daraxtlar, shuningdek boshqa tabiiy va sun'iy jismlar bilan mustahkamlandi.

Amir Temur o'z qo'shini bilan Terek daryosiga yetib kelgach, operativ-strategik vaziyatdan to'la ogoh bo'ldi, dushman kechuvlarni yaxshi qo'riqlayotganligi sababli qo'shinga daryoning o'ng (janubiy) qirg'og'i bo'ylab yurishga buyruq berdi. Bu harakatga javoban To'xtamishxon qo'shini ham daryoning so'l (shimoliy) qirg'og'i bo'ylab Movarounnahr qo'shiniga parallel ravishda, uni diqqat bilan kuzatgan holda harakat qildi.

Ikkala tomon ham uch kun davomida daryo bo'ylab harakatni davom ettirdi. Uchinchi kuni Amir Temur harbiy hiylaning o'ziga xos, bundan avval amaliyotda hech kim tomonidan qo'llanmagan, usulini ishlatdi, ya'ni qo'shin ketidan kelayotgan ayollar, ta'minot bo'linmalariga dubulg'alar, zirh va sovutlarni kiyib, askarlarning harakatlarini o'xshatishga buyruq berildi. Askarlarga esa o'zi bilan ikkitadan ot olishga va ortga jadal safar yurishini amalga oshirib, kechuvlar tomon harakatlanishga topshiriq berildi.

Amir Temur qo'shinlari kechuvga uch kun davomida yetib bordi va nihoyat bevosita qarama-qarshilikning to'qqizinchi kuni Terek daryosidan kechib o'tdi.

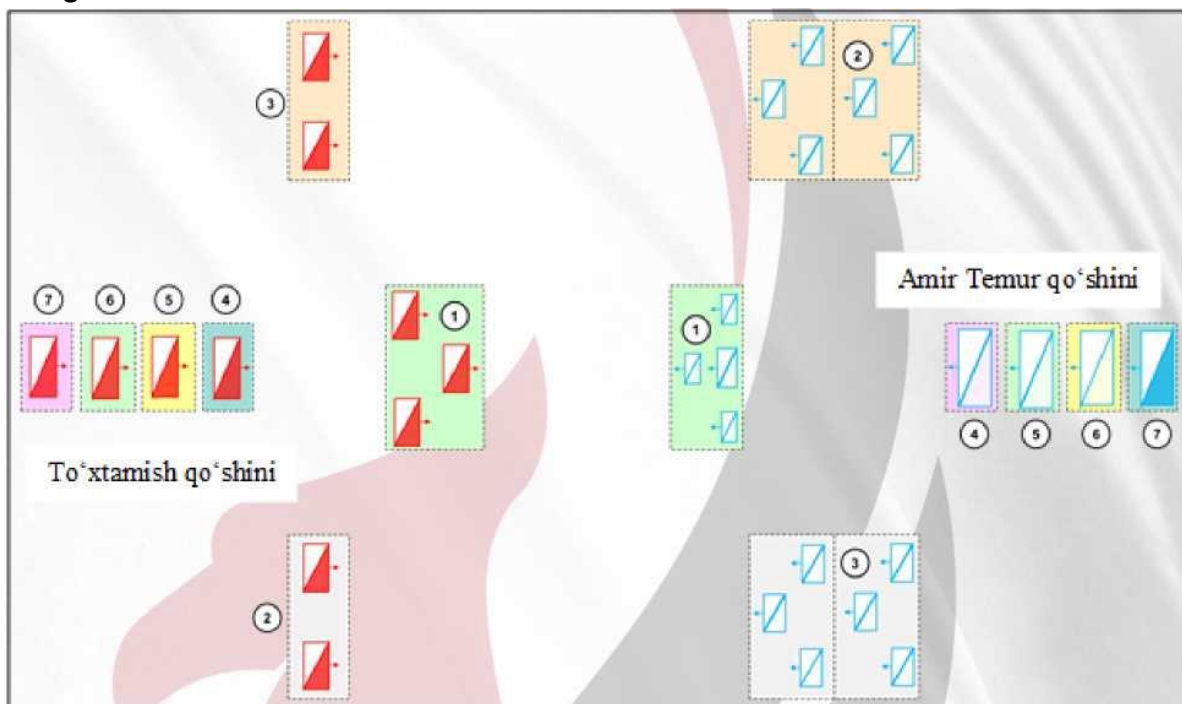
To'xtamishxon qo'shini bilan Terek daryosi yoqalab kelayotganligini bilgach, Amir Temur o'z qo'shinini qayta saflaydi.

Bu jangda ikkala tomon ham o'z qo'shinlarini yetti qo'lga bo'lib saflaydi. To'xtamishxon 1391-yilgi jangda yengilganidan so'ng, Amir Temur qo'shinining saflanishi ustunligini bilgan va u ham o'z qo'shini yetti qo'lga bo'lib saflagan.

Amir Temur qo'shinining ustun jihati barong'or va javong'orning old qismida har biri uch favjdan iborat chopovul va shiqovul qismlari joylashganligidir.

Amir Temurning qo'shinlari bu jangda ham, Qunduzcha mavzesidagi jangda bo'lgani kabi, yetti quldan iborat jangovar tartibga saflanishga tizildi. Markaz uch qo'l, o'ng qanot bir va chap qanot ham bir qo'ldan iborat edi. Markaz qo'shinlari oldida asosiy manglay bir qo'l (avangard), ortida esa chag'dovul

bir qo'l (ar'ergard) joylashtirildi.

1-rasm. 1395-yil 14-apreldagi Terek daryosi yaqinidagi jang boshlanishi oldidan

tomonlarning jangovar tartibi (yettita qo'l alohida ranglar bilan ajratilgan) [6, 141 b].

Jangovar tartibning barcha qismlari jangovar harakatlarni mustaqil ravishda olib borar va faqat Oliy Bosh Qo'mondonga bo'ysunar edi.

Amir Temur qo'shinlarining ushbu tarzda saflanishi quyidagi ustunliklarni ta'minlab berar edi:

qo'shin piyoda tartibda joylashganligi, kamonlardan o'q uzish yo'li bilan dushmanga uzoq masofadan talafot yetkazish imkoniga ega ekanligi;

qo'shinning bunday saflanishi mudofaa harakatlarini ham, hujum harakatlarini olib borish imkoniga ega ekanligi, ya'ni, bitta jangovar tartib bilan ikki xil urush olib borishi, bugungi kunda dunyoning eng rivojlangan davlatlarining qurolli kuchlari ham bunday imkoniyatga ega emasligini inobatga oladigan bo'lsak, qo'shinlarni saflash va ularni boshqarishdagi harbiy san'ati bo'yicha Amir Temurga hech bir sarkarda teng kela olmasligiga guvoh bo'lamiz;

dushman qo'shiniga otliq va piyoda qo'shinlar bilan yopirilgan va uzluksiz hamlalar qilish imkoni mavjud edi;

qo'shinlarning asosiy qismi yengil qurollangan tuzilmalar va ar'ergard himoyasi ostida bo'lib, bu holat mudofaaning barqarorligini oshirar va dushman tomonidan qo'shinlarning qanotlari va front ortidan qamrab olinishiga to'sqinlik qilar edi, ya'ni, har bir bo'linma o'zidan oldindagi, yon tarafdagi va orqa tomondagi bo'linmalarni qo'riqlash (jangovar qo'riqlov) vazifasini bajarar edi.

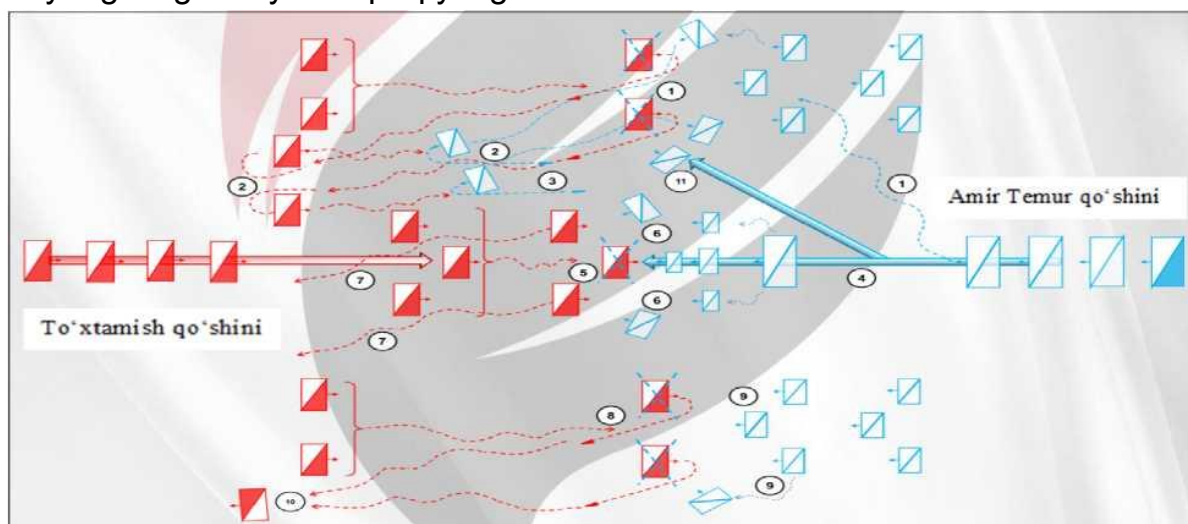
1395-yil 14-aprel kuni ikki qo'shin bir-birlariga yaqin keldi. Shunda Amir Temur tovachilar orqali barcha qo'shinga "Barcha xandaq qazisin va joyidan qimirlamasin, hech kim o'z joyini tashlab ketmasin, dushmanning to'satdan bo'ladigan hujumini qaytarishga shay tursin, tunda hech kim olov yoqmasin" degan farmon berdi [5, 175 b].

Amir Temur kutganidek, To'xtamishxon tunda to'satdan hujum uyushtirdi, lekin, Amir Temur qo'shinini joyidan siljmay turganini ko'rib, orqasiga qaytib ketdi.

1395-yil Amir Temur va To'xtamishxon qo'shinlari o'rtasida bo'lib o'tgan jangni ikki tarixchi olim Nizomiddin Shomiy va Sharafuddin Ali Yazdiylarning "Zafarnoma" asarlaridagi ma'lumotlarni qiyosiy taxlil qilgan holda sharhlab berishga harakat qilamiz. Bizningcha, Sharafuddin Ali Yazdiy o'z risolasini 1424-

1425 yillari yozganligini inobatga oladigan bo'lsak, ayrim chalkashliklarga yo'l qo'ygan bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Nizomiddin Shomiy esa Sohibqironning yurishlarida 1392-yildan qatnashib, harbiy sohani birmuncha o'zlashtirganligi va aniq manbalarga suyanganligi tufayli aniqroq yozgan bo'lishi mumkin.

2-rasm. 1395-yil 15-apreldagi Terek daryosi yaqinidagi jangdagi jangovar harakatlarning dinamikasi [6, 143 b].

1-holatning izohi. 1395-yil 15-aprel kuni ikki tomon qo'shinlari bir-biriga ro'baro' kelishdi. Jang boshlanishidan oldin Amir Temur o'z qo'shinlariga piyoda tartibda joylashishi va mudofaa tadbirlarini amalga oshirishni buyuradi. Amir Temur o'zining bu qarori bilan To'xtamishxonni hayron qoldirdi. To'xtamishxon esa Amir Temurning urush g'oyasini, asosiy zarba yo'nalishini, qo'shinlarining jangovar tartibini aniqlash imkonidan mahrum bo'ladi. Chunki, qo'shinlarning barchasi piyoda tartibda joylashgan, xandaqlar qazilgan va jangovar tartiblari oldida dushman kelishi mumkin bo'lgan yo'nalishlarga sun'iy to'siqlar yaratilgan edi. Shu tariqa Sohibqiron dushmanning tarkibi, soni, qurol-aslahasi, asosiy zarba yo'nalishi va jang g'oyasini aniqlash maqsadiga erishgan.

Amir Temur o'zining "Jangu jadal, urush maydoniga kirish va chiqish, qo'shinni saflash, g'anim lashkarini sindirish tuzuki"da "G'animning urush olib borish yo'llarini shoshmasdan, bir zayldami yoki shiddat bilanmi, jangga kirishishini kuzatsinlar. Yana g'animning jang qilish tartibini chamalab ko'rsinlarki, ular bor askari bilan bir yo'la ot qo'yib, shiddatkorona hujum qiladimi yoki favj-favj bo'lib, ketma-ket hamla etadimi?"

Yana ko'rsinlarki, g'anim hamla vaqtida, jang qilib orqaga qaytib, keyin yana hamlaga kirishadimi yoki birinchi hamlasi bilan chegaralanib, oxirigacha savashadimi? G'anim agar orqasiga qaytmay savash qursa, sipoh uning hamlasidan yetgan zarbaga sabr-toqat qilib, oxirigacha turib berishi kerak. Unda shijoat bir soatlik sabr demakdir. Amr qildimki, dushman urush ochmagunicha o'zlaricha jangga kirmasinlar" degan nasihatlar aynan ana shu jangga mos kelishini ko'rishimiz mumkin.

Bundan tashqari yana ushbu Tuzukda "Sardor lashkar nazoratchisi bilan birga, dushman sipohining oz-ko'pligini mulohaza etsinlar, sarkardalarini g'anim lashkarboshilari bilan solishtirsinlar. Shunga qarab, o'z sipohlarining kamu ko'stlarini to'g'rilab, jangga hozirlansinlar. Yana o'z sipohining qurol-aslahalarini dushmanniki bilan taqqoslasinlar" degan nasihatlar ham yuqoridagi fikrlarimizni isbotidir [3, 149 b].

Amir Temur barcha qo'shinlarini tartibga keltirib, qo'l qismlarini shay holatga keltirib, jang boshlanishini kutib turganda bir kishi kelib: "Hazratga so'zim bor" deydi, uni Sohibqironning huzuriga olib kelishadi. U "Men dushman lashkarining o'ng qo'l qismidan kelyapman, vaziyat shundayki, Kuncha O'g'lon, Bek Yoriq, Oq Tov, Dovud So'fi va Udurkular yakzabon bo'lishib, sizning **o'ng qo'l** (qismingiz) qanbuliga chopqin yasamoqchilar" dedi [3, 210 b]. Sharafuddin Ali Yazdiy esa bu holatni bunday ta'riflaydi: "... dushman tomonidan xabar keldikim, muxoliflar tarafidin Kuncha O'g'lon va Bek Yoruq O'g'lon va Dovud So'fiykim, To'xtamishning kibori tururlar, ko'b kishi bilan **so'l qo'l** sori keldilar" [5, 176 b]. Ya'ni To'xtamishxon qo'shini Amir Temur qo'shining **chap qanotiga** zarba berdi degan ma'lumotni uchratishimiz mumkin.

2-holatning izohi. Bu xabarni eshitgan Amir Temur darhol u tomonga bir qancha qo'shin yuboradi. Amir Temur qo'shinlari kamonlardan o'q uzib, dushman yaqinlashmaslaridan oldin ularga katta talafot yetkazadi. Lashkarning tartibi, zabti va shavkatu shijoatini ko'rgan dushman qo'shinlari hamla yakunlanmasdanoq ortiga qayrilib qochishga tushadi. Amir Sohibqiron lashkar qismidan ellik kishini ajratadi va ular dushmanni markaz qismigacha quvib boradi.

3-holatning izohi. Chekingan dushman qismlari o'z qo'shinining markaz qismigacha yetib borgach, qayta jangovar tartibga saflanadi va o'zlarini ta'qib qilib borgan Amir Temur qo'shiniga qarshi hamlaga o'tadi. Bu yerda ularning son jihatdan ustunligi sabab qo'li baland kelib, ta'qib bo'linmalarini Amir Temur qo'shining yaqinigacha quvib keladi.

4-holatning izohi. Amir Temur qo'shinining markaz qismlari oldinga harakatlanishni davom ettiradi. Amir Temur qo'shiniga yaqinlashib kelayotgan dushman hujumini qaytarishga Amir Shayx Nuriddin birinchi bo'lib qarshi chiqdi. Amir Temur buyrug'iga binoan Amir Shayx Nuriddin va uning qo'shini otlaridan tushib yayov tarzda mudofaa jangini olib borishga tayyor turar edi.

5-holatning izohi. To'xtamishxon qo'shinining markazi Amir Temur qo'shinining markaziga hujum boshlaydi. Dushman qo'shinlari Sohibqiron qo'shini markazini yorib o'tishga erisha olmadi. Amir Shayx Nuriddin qo'shinlari dushmanga katta talafot yetkazadi. Shu vaqtda To'xtamishxon zaxira kuchlarini jangga kiritadi. Kichik ustunlik To'xtamishxon tarafida bo'ladi. Bundan unumli foydalanib qolishni niyat qilgan To'xtamishxon bor zaxirasini jangga kiritadi.

6-holatning izohi. Shu vaqtda Amir Temur qo'shinlariga zaxira kuchlari kelib qo'shildi va dushmanni tarqatib yubordi. Shundan so'ng Amir Temur shaxsan o'zi katta qo'l bilan dushman markaziga yetib keladi. Markazda olib borilgan janglarda Amir Temur qo'shini ustunlikka erishdi.

7-holatning izohi. Markazda muvaffaqiyatsizlikka uchragan To'xtamishxon qo'shinlarining bir qismi xalok bo'lgan bo'lsa, bir qismi chekinishga majbur bo'ladi. To'xtamishxonda qo'shimcha kuchlarni jangga kiritish uchun zaxira tamom bo'lgan edi.

8-10-holatning izohi. To'xtamishxon qo'shinining o'ng qanoti Amir Temur qo'shinining chap qanotiga ham birinchi bo'lib hujumga o'tadi. Xudoydodi Husayniy chap qanotning qanbulida turgan edi. U ham o'z yo'nalishidan hujumga o'tgan dushmanni yakson etadi va ularni chekinishga majbur qiladi. Bu vaqtda markazdan Amir Temur qo'shiniga yana madad kuchlari kelib qo'shiladi va hujumni rivojlantiradi.

11 -holatning izohi. O'ng qanotda ustunlik To'xtamishxon qo'shinlari tomoniga o'tadi. Bu holni bilgan Amir Temur zaxira kuchlaridan bir qismini o'ng qanotga yuboradi. Amir Hoji Sayfiddin yetib kelgan madad kuchlari bilan

birgalikda dushman hujumini qaytaradi, ularga katta talafot yetkazib, dushman qo'shinini tarqatib yuboradi.

Shunda Amir Temur qo'shini barcha yo'nalishlar bo'yicha hal qiluvchi, yoppasiga hujumga o'tdi. To'xtamishxon qo'shinlari shiddatga dosh bera olmay chekina boshladi va mag'lubiyatga uchradi. Shundan so'ng To'xtamishxon zaxira kuchlaridan to'liq foydalanib bo'lganligi, qo'shinning ko'p qismi yengilgan va qolganlari ham tarqalib ketganligi sababli qochishga majbur bo'ladi. To'xtamishxon o'z tansoqchilari qurshovida jang maydonidan qochib chiqishga va Volgabo'yi Bulg'oriyasi o'rmonlarida yashirinishga muvaffaq bo'ldi.

Bu safar Amir Temur faqat jangda erishgan g'alabasi bilangina kifoyalanib qolmadi va Oltin O'rda harbiy qudratining manbalarini yakson qilishga qaror qildi. Amir Temur uchun Volgabo'yiga, Oltin O'rdaning yuragi - uning poytaxti bo'lgan Saroy Berka shahriga yo'l ochildi.

Amir Temur qo'shini dushmanni ta'qib qilishni davom ettirgan holda Dnepr daryosigacha yetib bordi, undan Rus tomonga burildi va Yelesk shahrigacha bordi. Bundan keyin Kavkazoldi yerlari zabt etildi, so'ngra Oltin O'rdaning asosiy bazalari bo'lgan Hoji Tarxon (Astraxan) va Saroy shaharlari tomonga yo'l oldi. O'z zamonasi uchun ulkan va boy bo'lgan bu shaharlar tez orada qo'lga olindi va ulardan juda katta miqdordagi o'lja olib ketildi. Bu shaharlar olingandan keyin Amir Temur Darband orqali Gurjistonga yo'l oldi, u yerdan Boku, Ardabil, Sultoniya va Hamadon orqali Samarqand sari yo'l oldi. Ushbu yurish mobaynida juda ko'p shahar va qal'alar qamal qilinish, qo'lga olindi, Kurdistan va Fors ko'rfazidagi ko'psonli mamalakatlarni bo'ysundirish uchun yetarli miqdordagi qo'shinlar turkumlari (lashkarlar) ajratib jo'natdi. Aytish joizki, bu lashkarlar qo'yilgan jangovar topshiriqlarni o'z vaqtida va aniq bajardi.

Amir Temur To'xtamishxonning chekingan qismlarini ta'qib qilish uchun qo'shinning bir qismini yuboradi va To'xtamishxonning harbiy qudratini butunlay yakson qiladi.

1395-yildagi jang yakunlaridan **quyidagilarni xulosa qilish mumkin:**

kerakli harbiy hiyla samarali ishlatilishi natijasida Amir Temur o'z qo'shinining jangovar va jangovar ta'minot qo'shilmalarini Terek daryosidan betalafot va dushmanga sezdirilmagan holda kechib o'tishiga erishdi;

jang oldidan tomonlarning qo'shini yetti elementdan (qismdan) iborat bir xil jangovar tartibga saflandi, biroq Amir Temur qo'shinlari saflanishi ichki sarhad bo'ylab chuqurroq tuzilgan bo'lib, bu saflanish mudofaaning barqarorligini, shuningdek hujumning shiddatli va manyovrchanligini ta'minlar edi. Bu esa Amir Temur va uning amirlarining harbiy san'at bobida, shuningdek: maqsadni (jangovar topshiriqlarni) to'g'ri tushunib yetish, vaziyatni xolis baholash, hisoblarni amalga oshirish, qaror qabul qilish, jangovar topshiriqlarni bo'ysunuvchilarga yetkazish, jangning har tomonlama ta'minotini, boshqaruvini samarali rejalashtirish va tashkil etish bo'yicha ham dushman

sarkardalaridan ustunligini ta'minladi;

jang mobaynida Amir Temur qo'shinlari: hamlaga va mudofaaga zudlik bilan o'tish, pistirmalar qo'yish, otliq qo'shinlarning (sipohiyarning) jangga yayov kirishi va otda yakunlash kabi turli taktik usullarni samaraliroq qo'llay olishlarini, ya'ni jangovar tayyorgarligi dushmannikidan yuqoriroq ekanligini namoyon qildi;

qo'shin orasida hamkorlik samarali tashkil etilgani murakkab vaziyatdan kam talafot va moddiy yo'qotishlarsiz chiqishga, yakuniy natijada esa yaqqqol g'alabaga erishishning asosiy omili bo'ldi;

Amir Temur tomonidan o'z qo'shining asosiy zarbasini o'ng qanotdan, dushman jangovar tartibining zaif joyiga jangning ayni kerak pallasida yo'naltirilgani uning natijasini Amir Temur foydasiga hal etilishini belgilab qo'ydi;

ushbu yurish va yakuniy jang unda ishtirok etgan kuchlar soni, jangovar harakatlar qamrab olgan hududlar ko'lamiga ko'ra o'z davrining nafaqat Osiyodagi, balki butun dunyodagi eng yirik jang bo'lib qoldi.

Terek daryosi bo'yidagi mag'lubiyat va Amir Temur qo'shini tomonidan poytaxt - Saroy Berka shahrining qo'lga olinishi Oltin O'rda uchun katta zarba bo'ldi. Amir Temur tomonidan Yevropa va Osiyoning bir qator mamlakatlariga deyarli uch asr davomida zulm o'tkazgan davlat kuchsizlantirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Узбекистан стратегияси. / Ш.М. Мирзиёев. - Т.: Узбекистан нашриёти, 2021. - 328 б.
2. Нажимов, М.М., Сохиб^ирон Амир Темурнинг харбий илм ривожига ^ушган хиссаси / М. Нажимов// Harbiy ta'lim va fanda innovatsiyalar. Ilmiy- axborot jurnali. - 2023. № 2(17). - 120 б.
3. Темур тузуклари. - Т.: O'zbekiston, 2018. - 181 б.
4. Низомиддин Шомий. Зафарнома / Форс тилидан угирувчи Юнусхон Накимжонов. - Т.: Узбекистан, 1996. - 527 б.
5. Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома / Мухаммад Али ибн Дарвеш Али ал-Бухорий таржимаси. Суз боши, табдил, изоҳлар ва курсаткич муаллифлари ва нашрга тайёрловчилар: А. Ахмад., Н. Бобобеков. - Т.: Шарқ, 1997. - 381 б.
6. Нажимов, М.М., Амир Темурнинг харбий санъати: 1395 йил Терек дарёси я^инидаги мухораба мисолида. ЧОТКМБЮ Зирхли ал^он ИА журнал. 2021.3(7) 254 б.